

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи», 18-19 листопада 2022 р.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4228>

**МАКСИМЕНКО
Сергій Дмитрович**

*доктор психологічних наук,
професор, дійсний член
НАПН України, директор
Інституту психології імені
Г.С. Костюка Національної
академії педагогічних наук
України, м. Київ, Україна*

Анотація. У доповіді більш докладно розкрито психологічні проблеми, від розв'язування яких багато в чому залежить успішне вирішення завдань цифровізації освіти в Україні. Йдеться про освітнє забезпечення повноцінного інформаційного суспільства, що сьогодні характеризує всі розвинені країни світу.

Ключові слова: психологія; розвиток особистості; цифровізація; освіта.

Завдяки постійному науково-технічному прогресу, активній інтеграції технологій у переважну більшість сфер життя людини, динамічності змін, що зростає, у представників інформаційного суспільства збільшуються також і особистісні потреби в розвитку продуктивного, дивергентного мислення, рефлексивності, суб'єктності, в усвідомленні та розкритті зворотних зв'язків між діяльністю та знаннями.

Різні галузі психології починають відігравати значущу роль у формуванні та задоволенні потреб у знаннях, націлених на розв'язання соціальних і особистих невизначеностей. Навчання та освіта протягом всього життя (lifelong learning) стає для представників інформаційного суспільства однією з провідних діяльностей, адже ступінь їхньої життєвої продуктивності та соціальної адаптивності напряму залежить від якості, обсягу, новизни та системності опрацьованих компетенцій. Постійні навчання та освіта, стаючи репрезентацією головних процесів інформаційного суспільства, психологічно розкривають себе як ключовий особистісний ресурс, головний інструмент інтелектуального розвитку та саморозвитку (Максименко & Немеш, 2020; Maksymenko, 2015).

Найвищий рівень зосередження інформації досягається у віртуальному інтернет-просторі, що стає основною технічною платформою для пошуку, зберігання, розповсюдження та виробництва нових знань, а все більша «міграція» освіти й навчання у віртуальний простір складає сутність її цифровізації. Віртуальний простір починає все більше виконувати функцію головного всесвітнього майданчика, що забезпечує здійснення функцій навчання, самонавчання, перенавчання, а подекуди й отримання освіти представниками інформаційного суспільства. Крім того, в освітньому процесі все більшу роль відіграють мультимедійні та інтерактивні технології, набирає розповсюдження «змішаний» формат роботи (Максименко & Кукун, 2019; Burlaka et al., 2022).

Суспільні зміни створюють виклики та більш високі освітні вимоги, вимоги до інтелектуального розвитку, суб'єктності, здатностей

Навчання та освіта протягом всього життя

- Навчання та освіта протягом всього життя (life-long learning – лайф-лонг лєнінг) стає для представників інформаційного суспільства однією з **провідних діяльностей**, адже ступінь їхньої життєвої продуктивності та соціальної адаптивності напряму залежить від: якості, обсягу, новизни та системності опрацьованих компетенцій

самостійно й творчо мислити, оперувати знаннями. Освіта й навчання стають базовою, загальноприйнятною, такою, що визначає діяльність і адаптацію в соціумі, цінністю. Навчання у віртуальному інтернет-просторі стає зручним і продуктивним ресурсом, здатним сприяти цій тенденції в Україні та допомагати їй подальшому розвитку (Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021; Максименко, 2017; Kokun et al., 2021).

Інформаційне суспільство характеризується сукупністю ключових психологічних особливостей, серед яких особливе місце займає актуалізація можливостей, ролі та значення «чинника людини», її інтелектуальних потенціалів, розвитку мислення, що пов'язано з новими умовами діяльності, у яких розумова праця цінується та оплачується вище за фізичну чи механічну. Суб'єкт перманентно отримує нові знання, вміння та навички протягом усього життя, здобуває (іноді неодноразово) освіту; організації «постіндустріальної» хвилі забезпечують регулярні навчання співробітників, націлені на підвищення їхньої кваліфікації, оволодіння новими знаннями та вміннями, все частіше переносять навчання у віртуальний простір (повністю або у змішаному форматі) (Максименко

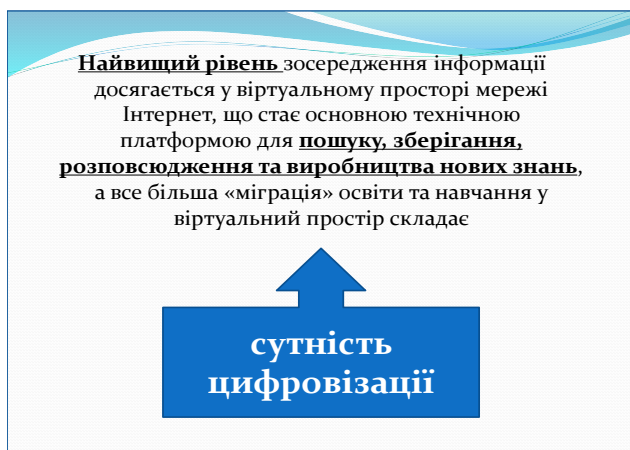
- Постійні навчання та освіта, стаючи **репрезентацією головних процесів інформаційного суспільства**, психологічно розкривають себе як: ключовий особистісний ресурс, головний інструмент інтелектуального розвитку та саморозвитку.

& Костюк, 2020; Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2017).

Тому серед важливих напрямів і завдань цифровізації освіти потрібно обов'язково вказати на цифровізацію неформальної освіти й освіти дорослих, зокрема людей похилого віку. Водночас варто зазначити, що цей напрям є одним із най-більше навантажених складними психологічними проблемами. Формальна освіта передбачає попереднє ухвалення учнями та особливо студентами мотивованого рішення про навчання, тож відповідно його цифровізація зазвичай не потребує додаткової зовнішньої мотивації. Крім того, цифрова компетентність сучасної молоді, як відомо, є інколи більш високою навіть відносно її компетентності загальної. Що ж до дорослих і особливо людей похилого віку, їхня недостатня цифрова компетентність і відповідна психологічна неготовність до цифровізованого навчання є безумовною перешкодою, яка негативно впливає на внутрішню мотивацію, у зв'язку з чим потребує спеціальної психологічної підтримки та спеціального психолого-педагогічного проектування відповідних навчальних курсів.

У представників інформаційного суспільства збільшуються також і особистісні потреби в розвитку:

Інформаційне суспільство характеризується сукупністю ключових психологічних особливостей, серед яких: особливе місце займає актуалізація можливостей, ролі та значення «чинника людини», її інтелектуальних потенціалів, розвитку мислення, що пов'язано з новими умовами діяльності, при яких розумова праця цінується та оплачується вище за фізичну чи механічну

Тому дистанційні навчально-розвивальні курси для дорослих і літніх людей, що спроектовані та функціонують у віртуальному освітньому інтернет-просторі, є важливим та актуальним напрямком цифровізації української освіти. Лабораторія сучасних інформаційних технологій навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України працює над психологічними проблемами проектування таких курсів, спеціально орієнтуючись на розвиток у процесі цифровізованого навчання інтелекту та суб'єктності дорослих (Максименко, Чепелева & Смульсон, 2016; Maksymenko, 2021). Психологічні умови продуктивної діяльності громадян інформаційного суспільства пов'язані з необхідністю перманентної адаптації до швидкоплинних особливостей середовища та цілеспрямованого розвитку мислення, що забезпечує відповідність високим вимогам працевлаштування і рух соціально-економічним ліфтом. У той час, як одними з найбільш потрібних психологічних компетенцій для досягнення зазначених цілей стають активність та ініціативність у діяльності, цілеспрямованість і суб'єктність, ключовим інструментом цього досягнення виявляється навчання, що здійснюється як під окремі життєві завдання, так і загалом протягом

життя. Індивідуальні та групові форми навчання використовуються паралельно одна одній і з урахуванням сильних сторін кожної.

У цьому контексті все більше значення відіграє дистанційний формат навчання у віртуальному інтернет-просторі, що виграє у «класичного» формату через свою економічність, зручність, технологічність тощо. Дистанційне групове навчання у глобальній інформаційній мережі стає все більш популярним, оскільки дає змогу навчатися одночасно великій кількості людей, посилюючи ефективність навчання та інтелектуального розвитку за допомогою психологічних ефектів групової динаміки (Burlaka et al., 2022; Максименко, 2020).

У дослідженнях лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання нашого Інституту теоретично обґрунтовано та експериментально підтверджено ефективність віртуальних освітніх просторів, що є однією з найбільш прогресивних навчально-психологічних технологій індивідуального та групового дистанційного навчання. Ця технологія заснована на принципах активності, ініціативності й суб'єктності всіх учасників (Макименко, 2017; Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН Украї-

ни, 2020). Навчання у віртуальному просторі, інтелектуальне та особистісне зростання у ньому переходять на якісно новий рівень, що відповідає вимогам інформаційного суспільства та є частиною цифровізації освітнього процесу.

Віртуальний освітній простір є комплексом технологій дистанційного навчання та психологічної роботи як індивідуального, так і групового спрямування; такі навчально-психологічні метатехнології об'єднують різні навчальні технології та системи (зокрема, окремі дистанційні навчальні курси, вебінари, конференції, чати тощо) у метасистему, що забезпечує не лише формування й розвиток тих або інших особистісно «локальних» компетенцій, але і ширший контекст для інтелектуального розвитку, особистісного зростання, вміння та мотивації постійно вчитися (Максименко & Губенко, 2018).

Варто зазначити особливу роль групової навчально-психологічної роботи у віртуальних освітніх просторах. Така робота являє собою одночасно форму навчання та психологічної роботи, що характеризується об'єднанням учнів у групи. Частіше за все відбувається у форматі інтернет-тренінгів, групового коучингу, іноді вебінарів, але можливі й інші формати. Навчально-психологічна робота в цьому контексті визначається як діяльність психологічного спрямування з підвищення ефективності різних видів діяльності, за якої індивідууми опрацьовують нові життєві компетенції, ампліфікують когнітивні мапи та отримують доступ до нових психологічних ресурсів (Максименко, Кокун & Панок, 2022).

Особливу роль починають відігравати тематичні інтернет-тренінги та інші технології групової навчально-психологічної й розвивальної роботи, що здійснюється дистанційно та спроектована в межах віртуальних освітніх просторів, які вже застосовуються тривалий час і довели свою продуктивність, зручність, економність та інші переваги (Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020). Приклад таких курсів, що діють у віртуальному освітньому просторі лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання імені Г.С. Костюка НАПН України та розроблені на платформі керування навчанням Moodle. До списку дистанційних навчальних курсів входять: тренінг з розвитку суб'єктної активності дорослих користувачів соціальних мереж, націлений на формування суб'єктної активності у дорослих, що передбачає розвиток її основних компонентів — вмотивованості, самостійності, свободи вибору, відповідальності, критичного мислення, ініціативності, самореалізації, прогностичності мислення, цілепокладання тощо; тренінг досвіду проектування, націлений на формування здатностей до проектування своєї діяльності та її результатів; тренінг суб'єктної активності у вирішенні конфліктів «Конфлікт? Ласкаво просимо!», націлений на формування усвідомлення особливостей, значення та цілей конфліктних ситуацій, розвиток навичок запобігання конфліктам та ефективного їх залагодження; тренінг комунікативної компетентності та успішного спілкування, націлений на формування знань і вмінь, необхідних для продуктивного, взаємовигідного та комфортного спілкування з іншими людьми; інтелектуально-творчий тренінг дорослих, націлений на розвиток інтелектуального потенціалу та креативного мислення у дорослих суб'єктів; інтелектуальний тренінг для людей похилого віку, націлений на підтримку функцій інтелекту та їхній розвиток у представників відповідної аудиторії (Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2017).

Проведені дослідження показали продуктивність цих дистанційних навчальних курсів для досягнення цілей, на які вони спрямовані, довели доцільність та обґрунтованість їх застосування в сучасних умовах інформаційного суспільства, що характеризується стрімкою інтеграцією інфокомунікативних, мультимедійних та інтерактивних технологій у майже всі сфери діяльності людини (Максименко, Немеш, Максименко & Набочук, 2020; Kokun et al., 2021).

Потрібно зазначити також, що адекватність розроблених в Інституті психології імені

Г.С. Костюка НАПН України підходів до розв'язання психологічних проблем цифровізації підтверджено також результатами прикладних досліджень, проведених під час війни, в останні місяці, та присвячених психологічній підтримці як військових, зокрема, ЗСУ та Нацгвардії, так і цивільного населення, постраждалого від воєнних дій (Максименко & Кісарчук, 2017; Maksymenko et al., 2021).

Серед першочергових психологічних проблем, що потребують розв'язання у зв'язку з цифровізацією освіти в Україні, зазначимо такі:

- підвищення психологічної готовності дорослих та особливо людей похилого віку до оволодіння цифровими компетентностями і відповідно до цифровізації всіх ланок освіти;
- урахування в проектуванні та розробленні нових цифрових технологій освіти психологічних особливостей їх використання педагогами;
- активне впровадження та розвиток віртуальних освітніх просторів, націлених на опрацювання компетенцій, заданих навчальними системами;
- проектування та розроблення дистанційних навчально-розвивальних курсів на ґрунті концепції продуктивного дистанційного навчання у віртуальному просторі;
- поєднання навчання у віртуальному просторі з інтелектуальним розвитком учнів, з формуванням та розвитком їх суб'єктності;
- розкриття психолого-педагогічних можливостей інфокомунікативних, мультимедійних та інтерактивних технологій у навчальному процесі;
- виявлення потенціалів використання штучного інтелекту або його елементів (зокрема, у форматі чат-ботів) у дистанційному навчанні;
- вивчення засобів управління груповою динамікою у дистанційних навчально-розвивальних курсах, виявлення її впливу на ефективність навчання тощо.

Отже, продуктивність діяльності представників інформаційного суспільства все більш суттєвим чином визначається персональними і груповими можливостями у володінні інформацією (знаннями), її знаходженні, фільтрації, аналізі, збереженні, використанні та створенні, що в більшості випадків вимагає, зокрема, розвинутих компетенцій роботи з віртуальним інтернет-простором. Зростають потреби у креативному мисленні, оскільки саме воно найбільш продуктивно виробляє нові якісні знання та оброблює ті, що вже існують (Максименко, 2021; Максименко & Губенко, 2018). Оптимальні, найефективніші рішення суттєво детермінуються проведеною роботою зі збору, опрацювання та впровадження знань, їх аналізу, творчого осмислення та використання у практиці.

Саме тому однією з головних цілей цифровізації освіти в Україні та навчання загалом, зокрема у віртуальному інтернет-просторі, стає адаптація до реалій інформаційного суспільства через масове та цілісне формування інтелекту, що є ефективним у пошуку й виробництві знань, а також все більш активне застосування віртуального простору, інфокомунікативних, мультимедійних та інтерактивних технологій у навчальному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. (2017). *Actual Problems of Psychology: G.S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS Ukraine*. Issue 44 Том VII. Екологічна психологія, 44 (7). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 6-330. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710105>
- Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України (2020). *Educational space in the context of humanistic paradigm : the psychological priorities of modernity: collection of scientific works*. Київ, Оттава. <https://bit.ly/3QD4wDz>
- Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. (2020). Solitude and loneliness in the life of the individual. Collection of abstracts based on the materials of the round table (on-line, April 24, 2020). Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 1-99. <https://lib.iitta.gov.ua/720390/>
- Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. (2020). *Modern psychological requirements for the textbook for the new Ukrainian school: a collection of abstracts of Scientific Reports of the Round Table dedicated to the 75th anniversary of the creation of the G. S. Kostyuk Institute of psychology of the NAES*. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722535>
- Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України & Факультет психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. (2020). *Trial of experience the COVID-19 pandemic: remote psychological research, distance psychological support*. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721663>
- Максименко, С.Д. (2021). *Психогенетичний потенціал особистості*: монографія. Том 2. Київ: Людмила.
- Максименко, С.Д. (2017). *Genetic psychology of human learning : monograph*. Київ: Видавничий Дім «Слово». <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709727>
- Максименко, С.Д. & Губенко, О.В. (2018). The experience of the implementation of the genetic-modeling method in the psychology of scientific discovery (on an example of the history of the theory of relativity). *Актуальні проблеми психології*. Том 14. Методологія і теорія психології, 1 (14). 199-209. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714315>
- Максименко, С.Д. (2020). Genetic psychology: problems and perspective (basics of concept). *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, 40(04), 27-33. <https://bit.ly/3W8niDT>
- Максименко, С.Д., Карамушка, Л.М., Креденцер, О.В., Бендерець, Н.М. & Шевченко, А.М. (2020). Psychological health of personnel of organizations: problems and improvement technologies. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2 (1). 1-9 <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722713>
- Максименко, С.Д., Кісарчук, З.Г. Омельченко, Я.М. & Лазос, Г.П. (2017). *Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам*. Харків: ФОП Мезина В.В., 351-368. http://books.ndcnangu.co.ua/statti_NDL_3/4.Prihodko_NUCZU_2017.pdf
- Максименко, С.Д., & Кокун, О.М. (2019). Principles of website design for professional psychological diagnosis in different specialities. *Information Technologies and Learning Tools*, 73(5), 284-294. <https://doi.org/10.33407/itlt.v73i5.2963>
- Максименко, С.Д., Кокун, О.М., Панок, В.Г., Даниленко, Г.М., Лінський, І.В., Сердюк, О.О., Бурлака, В.В., Щербаківа, О.О. & Лунченко, Н.В. (2022). *Українське лонгітюдне дослідження, Ukrainian Longitudinal Study (ULS) : Методичні рекомендації з використання психодіагностичних інструментів третьої хвилі дослідження*. <https://bit.ly/3ZA5Xqr>
- Максименко, С.Д. (ред.), Костюк, О.В., Максименко, К.С., Немеш, О.М., & Луньов В.Є. (2020). *Мультилінгвістичний дискурс невротизації майбутніх лікарів: монографія*. Київ: Людмила.
- Максименко, С.Д., Немеш, О.М., Максименко, К.С., & Набочук, О.Ю. (2020). Психологічні особливості розуміння студентами інтернет-текстів. *Psycholinguistics*, 28(1), 95-105. <https://bit.ly/3iBALGA>
- Максименко, С.Д., Чепелева, Н.В., Смульсон, М.Л. & Гуменюк, Г.В. (2016). *Personality in crisis modern challenges: The Materials of the methodological seminar of NAES of Ukraine (24 March 2016)*. НАПН України, Київ. <https://bit.ly/3ZzuQ5E>
- Burlaka, V., Serdiuk, O., Sung Hong, J., O'Donnell, L. A., Maksymenko, S., Panok, V., Danylenko, H., Linskiy, I., Sokurenko, V., Churakova, I., & Ilchyshyn, N. (2022). Child internalizing problems in Ukraine: The role of Prosocial and antisocial friends and generalized self-efficacy. *Societies*, 12(5), 144. <https://doi.org/10.3390/soc12050144>
- Kokun, O., Maksymenko, S., Korobeynikov, G., Cynarski, W.J., Korobeinikova, L., Serdiuk, L., Adyrkhaiev, S., Adyrkhaieva, L., Nikonorov, D., & Smoliar, I. (2021). Features of the components of students' psychophysiological readiness to work as teachers. *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*, 21(2), 11-18. <https://doi.org/10.14589/ido.21.2.3>
- Maksymenko, S. (2015). *Genesis of Personality Existence : monograph*. Montreal: Accent Graphics Communications.
- Maksymenko, S.D. (2021). *Genetic principles of creative personality confident as a propulsion of mental development : monograph*. Ottawa: Accent Graphics Communications and Publishing / Glasgow: Society for the support of publishing initiatives and scientific Limited.
- Maksymenko, S., Blinov, O., Shatilo, Y., & Timkin, I. (2021). Psychodiagnostic toolkit of combat stress foraviation specialists. In V. Kankhva (Ed.), *E3S Web of Confernces: Vol. 258. Ural Environmental Science Forum "Sustainable Development of Industrial Region" (UESF-2021)* (Article Number 10001). <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125810001>

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF DIGITALISATION OF EDUCATION IN UKRAINE

Scientific report to the general meeting of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine "Scientific and Methodological Support for the Digitalisation of Education in Ukraine: State, Problems, Prospects", November 18-19, 2022

Serhii Maksymenko

DSc in Psychology, Professor, Full Member (Academician) of NAES of Ukraine, Director, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The report reveals in more detail the psychological problems, the solution of which largely depends on the successful solution of the tasks of digitalisation of education in Ukraine. It concerns the educational provision of a full-fledged information society, which today characterises all developed countries of the world.*

Keywords: *psychology; personality development; digitalisation; education.*

Дата публікації: 28 грудня 2022 р.